

ליפא לויתן והפוליטיזציה של סיקור הספורט בתקופת היישוב

אודי כרמי וענת קדרון

תקציר

מאמר זה מתמקד בליפא לויתן (1903–1951), עיתונאי ספורט סוער וצבעוני שפעל בתל אביב בחוגים הרוויזיוניסטיים בשנות השלושים והארבעים של המאה הקודמת. כעיתונאים רבים בתקופת היישוב הוא היה מעורב בחיים הציבוריים וביטא את עמדותיו הפוליטיות. התקופה שבה פעל הייתה תוססת מאוד מבחינה פוליטית בשל אופיו המגזרי של היישוב, הקיטוב האידיאולוגי ששרר במרחב הציבורי והמאבק בין קבוצות יריבות על צבינה של החברה. לויתן לא הסתפק בסיקור אירועים אלא עמד במרכזן של פרשיות ציבוריות והיה לנושא חדשותי בעצמו.

במאמר אנו מתחקים אחר חייו המקצועיים והאישיים והמחירים ששילם כעיתונאי מעורב. לויתן היה עיתונאי נמרץ וחיבר כמה ספרים בנושא הספורט. הספורט שימש אותו כאמצעי להבעת דעות פוליטיות ולהצגת אוזלת ידם של יריביו. ההסתדרות הכללית והתאגדות הפועל היו המטרות העיקריות לחיצי ביקורתו. הפילוג בארגוני הספורט והקמת הפועל הכאיבו לו והוא נאבק למען ספורט א-פוליטי. אולם עם התעצמות הפוליטיזציה בספורט הוא אימץ עמדות רוויזיוניסטיות קיצוניות שהביאו להחרמתו, לפיטוריו מעבודתו ואף למאסרו. לויתן נפטר בגיל צעיר בגרמניה בנסיבות מעורפות והותיר אחריו מורשת עיתונאית ייחודית שבה נכרכו יחדיו ספורט, פוליטיקה ושיח ציבורי.

מילות מפתח: פוליטיזציה של הספורט, עיתונות ספורט מגויסת, רוויזיוניסטים, משפט חברים

מבוא

ליפא לויתן, דמות בולטת בעיתונות הספורט של תקופת היישוב, נולד בשנת 1903 בעיר דוקשיצ' שבאימפריה הרוסית (כיום בבלארוס) ועלה לארץ בינואר 1922 ממניעים ציוניים.¹ בסוף שנות העשרים החל לכתוב בעיתונים ועד מהרה היה לאחד מעיתונאי

1 שאלון פרטים, חברת החשמל, ארכיון נשרי במכון הלאומי למצוינות בספורט ע"ש אורט וינגייט (להלן: א"ו), תיק 5.04/16. ללא תאריך.

הספורט הידועים. בשנת 1929 ערך מדורי ספורט בעיתונים רוויזיוניסטיים.² תקופתו הפורה ביותר כעיתונאי הייתה בשנות השלושים ונמשכה עד אמצע שנות הארבעים.³ הספורט שימש כתיבתו לקידום רעיונות לאומיים ולביטוי עמדות פוליטיות מובהקות. אף שהתפיסה של הספורט ושל העיתונות כזירות פוליטיות לא הייתה ייחודית לו, מעמדו כעורך מדור ספורט ופעילותו בזירה הציבורית הקנו לו השפעה ניכרת. בדומה לעיתונאים בני תקופתו הוא היה פעיל באגודת ספורט וחבר הנהלה באגודת מכבי. אולם בשונה מדמויות מפתח אחרות בעיתונות המפלגתית היישובית שעסקו בפוליטיקה מפלגתית מובהקת, דוגמת ירדו אב"א אחימאיר, הוא בחר בספורט כערוץ להפצת שני רעיונות מרכזיים: חד-נס לאומי ומאבק באידיאולוגיה המעמדית. לוויתן השפיע על השיח הציבורי לא רק בכתיבתו. דמותו הסוערת, סגנון כתיבתו הייחודי והמודעות החריפה לכוחה של התקשורת הפכו אותו עצמו לנושא חדשותי. לעיתים השתמש במעמדו ככתב ספורט כדי להצית פולמוסים פוליטיים. במאמר נבחן את טשטוש הגבולות שבין סיקור ספורט להבעת דעות פוליטיות.

עיתונות וספורט בתקופת היישוב

לוויתן חידד את השאלות על הסיקור העיתונאי: מי שולט באמצעי התקשורת? מי מפעיל אותם? ועד כמה מטושטשים הגבולות בין העמדות האידיאולוגיות של העיתונאי למחויבותו המקצועית?⁴ שאלות אלה קיבלו משנה תוקף לנוכח אופיה של החברה היישובית כחברה וולונטרית וסקטוריאלית.⁵ ראשי המפלגות ראו בעיתונות המפלגתית כלי חיוני לחברות פוליטי ולהסברה.⁶ כל עיתון ייצג קבוצה חברתית מובחנת והפיץ את רעיונותיה.⁷ העיתונות הייתה זירת מאבק אידיאולוגית בין זרמים יריבים ובין קבוצות דוריות וחברתיות שונות; בה התנהל רוב הפולמוס הציבורי.⁸

- 2 רמבא אל לוויתן בעניין בקשת מאמר לירחון הבית"רי מצודה, א"ו, תיק 5.04/14; אברהם דרורי לליפא לוויתן בעניין כתיבת מאמר לחוברת לכבוד יובל העשרים לבית"ר, א"ו, תיק 5.04/18.
- 3 למשל מאמרים בהמשקף, מאפריל 1940 ועד מאי 1940, א"ו, מכל 305, תיק 5.04/11.
- 4 דן כספי ויחיאל לימור, המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948–1990, תל אביב 1992, עמ' 2.
- 5 יורם פרי, "רקוויאם לדבר שאיננו: הערכה מחודשת של העיתונות המפלגתית בישראל", קשר, 25 (1999), עמ' 28–40.
- 6 מינה גראור, עיתונות ומפלגה: קשרי גומלין בין המפלגה הרביזיוניסטית לעיתונות, ירושלים תשס"ב, עמ' 10 (להלן: גראור, עיתונות).
- 7 זאב צחור, "בין פוליטיקה לאקדמיה", בתוך: יחיעם וייץ (עורך), בין חזון לרוויזיה: מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, ירושלים 1997, עמ' 209–218, במיוחד עמ' 211.
- 8 יחיאל לימור, "מלחמת המו"לים בראשית ימיה של העיתונות בארץ ישראל", קשר, 18 (1995), עמ' 6–12. אחימאיר טען שהעיתונים הביאו לביטוי עימות בין דור ילידי הארץ לדור עולי אירופה. דאר היום הסנסציוני שימש כקולם של ילידי הארץ. עוזי אלידע, "אב"א אחימאיר משרטט את

העיתונים נבדלו ביניהם באופי הקשר עם המפלגות שייצגו ובמידת האוטונומיה שלהם. כולם קיימו קשרים הדוקים עם מנהיגי המפלגות שפרסמו בהם מאמרים לעיתים קרובות. ברל כצנלסון ערך את העיתון **דבר** ואילו שמו של זאב ז'בוטינסקי התנוסס כעורך או כחבר מערכת ברוב ביטאוני הצה"ר ובית"ר.⁹ כדי להרחיב את מספר המנויים ולהימנע מלהצטייר כעלוני תעמולה, נקטו העיתונים דרכי פעולה מגוונות, כגון עריכה סנסציונית והצגת מידע פלילי או רכילותי בראש הגיליון.¹⁰ כדי להרחיב את תפוצתם נוספו להם מדורים שונים כספרות וספורט.

רבות נכתב על הפוליטיזציה של הספורט, שהלמה את ההתפלגות הפוליטית של החברה הארצישראלית ומוסדותיה.¹¹ מסגרת המאמר צרה מדי לתיאור האיבה בין ארגוני הספורט ולכן נציין רק כי המאבקים, בעיקר בין הפועל למכבי, הביאו לא אחת לשיתוק חיי הספורט בארץ. אחת מזירות המאבק העיקריות הייתה התודעה הציבורית, שאותה עיצבו עיתוני התקופה.¹² חיים קאופמן גורס שהעיתונות גילתה עניין רב יותר בעימותים הפוליטיים מאשר באירועים הספורטיביים. עיתונות התקופה התאפיינה במאמרים ארוכים שעסקו בבעיות השעה ובתגובות הקוראים, ואלה האפילו בהיקפם על הדיווחים ממגרשי הספורט.¹³ העיתונות של אותה תקופה השתמשה בספורט כדי להביע עמדה ולשכנע בצדקת דרכה.¹⁴

פני העיתונות העברית בתקופת המנדט", קשר, 59 (2022), עמ' 148–163 (להלן: אלידע, "אב"א אחימאיר").

9 גראור, **עיתונות**, עמ' 12–13. ראו בהרחבה: עוזי אלידע, "בין סנסציה לפוליטיקה: העיתון דאר היום ומאורעות 1929", קשר, 34 (2006), עמ' 105–114 (להלן: אלידע, "בין סנסציה לפוליטיקה"). ראו גם: יוסף הלר, "ה'מוניזם של המטרה' או 'המוניזם של האמצעים'?" המחלוקת הפוליטית בין זאב ז'בוטינסקי לבין אב"א אחימאיר 1928–1933, **ציון**, נב, ג (1987), עמ' 315–369 (להלן: הלר, "ה'מוניזם").

10 עוזי אלידע, "עיתונות הסנסציה בארץ-ישראל", בתוך: דן כספי ויחיאל לימור (עורכים), **אמצעי תקשורת המונים בישראל**, תל אביב 1998, עמ' 111–123; גראור, **עיתונות**, עמ' 34–42; איתמר בן אב"י, "דאר היום 7000 העתקות", **דאר היום**, 27.9.1928, עמ' 4.

11 חיים קאופמן, "מכבי מול הפועל, היווצרותו של הפילוג הפוליטי בספורט הארץ-ישראלי", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), "תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים", **עידן**, 22 (2003), עמ' 89–112; חיים קאופמן, "חלפו ימי הפיפטי-פיפטי", **פנים**, 25 (2003), עמ' 10–16; אמיר בן פורת, "ישראל שפה קשה, אך כדורגל דיברו כולם", **עיונים בתקומת ישראל**, 20 (2010), עמ' 144–168; אורי כרמי, "**העסקונה**": בתנועה וברעת, נתניה 2019, עמ' 52–53 (להלן: כרמי, **העסקונה**).

12 אורי כרמי, "שולחן ערוך ספורטיבי", בתנועה, יב, 4 (2020), עמ' 533–552 (להלן: כרמי, "שולחן ערוך").

13 חיים קאופמן, "ראשיתם של דיווחי הספורט בעיתונות העברית המנדטורית", בתנועה, ד, 1 (תשנ"ז), עמ' 59–80 (להלן: קאופמן, "ראשיתם").

14 חנן תומר, "עלייתם ונפילתם של כתבי העת הספורטיביים בארץ-ישראל ובמדינת ישראל", קשר, 58 (2022), עמ' 181–204.

עיתונאי ספורט רבים התגייסו למאבקים האידיאולוגיים והתנצחו ביניהם בקביעות. רבים מהם נמנו עם ארגוני הספורט ואף עמדו בראשם. אלכסנדר אלכסנדרוני, שהקים את מדורי הספורט של העיתונים **הבקר**, **מעריב**, **ידיעות אחרונות** ו**ג'רוזלם פוסט**, נמנה עם הנהלת מרכז מכבי בישראל ועם זו העולמית.¹⁵ מאיר בניהו ניהל את מדורי הספורט של העיתונים **ספורט לעם**, **הארץ**, **דבר** וביטאון הפועל שנקרא **עוזנו**, והיה פעיל גם בהתאגדות הפועל.¹⁶ בן-ציון פט, עורך מדור הספורט של עיתון **הארץ** כיהן כחבר הנהלת מכבי תל אביב.¹⁷ אלעזר רואי, מעורכו הראשונים של מדור הספורט של העיתון **דבר**, היה מזכיר סניף הפועל תל אביב. צבי לויז, מזכיר אגודת מכבי תל אביב ואיש בית"ר, ייסד את העיתון **ספורט לאומי** ושימש כעורך מדור הספורט של העיתון **המשקיף**, שייצג את הזרם הרוויזיוניסטי.

רוויזיוניסט בזירת הספורט

התנועה הרוויזיוניסטית הוציאה לאור עיתונים בשפות רבות בשל שאיפתה להכרה ציבורית.¹⁸ העיתונות הרוויזיוניסטית ניחנה בלהט ובמחויבות עמוקה של כותביה.¹⁹ זכות ראשונים שמורה **להצפון** שיצא לאור בחיפה (ואחר כך בתל אביב) בשנים 1926–1927. ד"ר אברהם ויינשל היה עורכו ועם משתתפיו נמנה גם ארתור קסטלר, הסופר והעיתונאי.²⁰ דאר היום שימש במה לרעיונות רוויזיוניסטים.²¹ לראשונה הוא יצא לאור באוגוסט 1919 בעריכת איתמר בן אב"י, ושימש במה להתקפות על תנועת הפועלים ומנהיגיה.²² בספטמבר 1928 הצטרף למערכת העיתון אב"א אחימאיר ומאז ועד 1931 נחשב העיתון לביטאונה של התנועה הרוויזיוניסטית. אחימאיר ראה בעיתון בעיקר במה לרעיונות לאומיים רדיקליים, וקרא לגייס את אמצעי התקשורת כדי להנהיג "ציונות אוטוריטרית".²³

15 דוד תדזה, "אלכסנדר אלכסנדרוני", בתוך: הנ"ל (עורך), **האנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובניו**, תל אביב 1957, כרך ח (1957), עמ' 3164.

16 כרמי, "שולחן ערוך".

17 חיים חגי, "שום מחשבה על הנזק שהם עושים לענף שלהם: התפתחות העיסוק העיתונאי והשיח המקצועי בעיתונות הספורט", **מסגרות מדיה**, 20 (2021), עמ' 68, 82–84.

18 Ofira Gruweis-Kovalsky, "The Revisionist Movement and the British Mandate for Palestine", *Israel Studies*, 26, 3 (2021), pp. 179–195, 188.

19 שלום רוזנפלד, "שברי ראי הקסם שבו השתקפו כיסופי הגאולה", **האומה**, 14 (תש"ס), עמ' 78–85.

20 אפרים אבן, "העיתונות הרביזיוניסטית בארץ ישראל (1926–1934)", בתוך: יוסף קיסטר (עורך), **ספר השנה של העורכים והעיתונאים בכתבי העת בישראל, תשנ"א–תשנ"ב** (1992), תל אביב 1992, עמ' 301–316 (להלן: אבן, "העיתונות").

21 שם.

22 גרור, **עיתונות**, עמ' 32–34.

23 יוני אביב, "מאבק על השפעה בעיתונות מפלגתית: אב"א אחימאיר וזאב ז'בוטינסקי בעיתון דאר היום", **קשר**, 37 (2008), עמ' 93–98, 95–96 (להלן: אביב, "מאבק"); אלידע, "בין סנסציה לפוליטיקה".

בדצמבר 1928 החליף ז'בוטינסקי את בן אב"י כעורך העיתון על רקע קשיים כלכליים שאליהם נקלע העיתון.²⁴ ביולי 1929 יצא ז'בוטינסקי לאירופה והעביר את תפקיד העורך לשלמה גפשטיין. בתקופת היעדרו של ז'בוטינסקי הובילו אחימאיר, יהושע השל ייבין ואורי צבי גרינברג (להלן: אצ"ג) קו רדיקלי ועצמאי ששיקף תהליכי הקצנה בתנועה הרוויזיוניסטית.²⁵ דאר היום סחף את הנוער להקצנה חרף הסתייגותו המפורשת של ז'בוטינסקי.²⁶ השלושה עמדו בראש האגף המקסימליסטי בתנועה וב-1930 הקימו את ברית הבריונים.²⁷ ההקצנה של הקבוצה התבטאה גם בפעולות מחאה, כמו תקיעה בשופר ליד הכותל המערבי ביום הכיפורים תרצ"א (אוקטובר 1930), קריאה מתגרה בעמוד הראשון של העיתון להפסיק את "התעללות הרגשות הדתיים של הציבור היהודי" ותלונה על מאסרו של יהודי "שבא רק להתפלל על יד הכותל ביום הכיפורים".²⁸ טשטוש הגבולות בין יצירת החדשות לסיקורם הגביר את הוויכוח בין המקסימליסטים להנהגת הצה"ר, שהתנגדה לפעילות אלימה ולהדהודה בעיתון. ההקצנה הובילה גם לירידה במספר מנויי העיתון. ב-20 בפברואר 1931 פורסם הגיליון האחרון של דאר היום במתכונתו הרוויזיוניסטית והעיתון חזר לניהולו של איתמר בן אב"י.²⁹

ב-24 במארס 1931 יצא לאור הגיליון הראשון של העיתון העם, העיתון העצמאי הראשון של הצה"ר. ז'בוטינסקי צוין כעורך ראשי, אולם ערך אותו למעשה ד"ר וולפגאנג פון-וייזל, ממייסדי המפלגה הרוויזיוניסטית בארץ ישראל.³⁰ הצגתו של ז'בוטינסקי כעורך הראשי נועדה למשוך את קהל הקוראים וללחוץ על השלטונות הבריטים לבטל את האיסור על כניסתו לארץ.³¹ יהושע ייבין שימש כעורך האחראי והכותבים הראשיים היו אב"א

24 פנחס גינוסר, "לבטים ומאבקים בדאר היום הרוויזיוניסטי", בתוך: אבי בראלי ופנחס גינוסר (עורכים), **עיונים בתקומת ישראל: איש בסער**, באר שבע 2004, עמ' 325–343. ראו גם: עוזי אלידע, "מעיתון מסחרי לעיתון מפלגתי, העברת דאר-היום לידי הרוויזיוניסטים 1928–1929", **קשר**, 24 (1998), עמ' 68–75.

25 גראור, **עיתונות**, עמ' 42; רינת-יה רובינסון, **סערה מסייעת: התנועה הרביזיוניסטית בשנים 1925–1940**, ירושלים 2010 (להלן: רובינסון, **סערה**); הדר, "ה'מוניזם'"; אביב, "מאבק"; אלידע, "אב"א אחימאיר". על הרוויזיוניזם המקסימליסטי ראו: יוני אביב, "אב"א אחימאיר והרביזיוניזם המקסימליסטי בתנועה הרביזיוניסטית", **עבודת דוקטור**, אוניברסיטת בר אילן, 2008, עמ' 59–67. גראור, **עיתונות**, עמ' 54–55.

26 ראו: יעקב שביט, **מרום למדינה – התנועה הרביזיוניסטית: התכנית ההתיישבותית והרעיון החברתי**, תל אביב 1978, עמ' 111–114 (להלן: שביט, **מרום למדינה**); יוסף אחימאיר ושמואל שצקי, **הננו סיקריקים: עדויות ומסמכים על ברית הבריונים**, תל אביב תשל"ח.

27 "יהודי נאסר על יד הכותל המערבי לפני תום התפילה", **דאר היום**, 3.10.1930, עמ' 1.

28 גראור, **עיתונות**, עמ' 64; עוזי אלידע, "דאר היום הרוויזיוניסטי: לתולדותיה של פרשה עיתונאית מרתקת", **קשר**, 17 (1995), עמ' 73–74.

29 חיים מילקוב, "העיתונות הרביזיוניסטית בתקופת המאנדאט: קווים לדמותה", **האומה**, ג (ספטמבר 1982), עמ' 220–227.

30 אבן, "העיתונות".

אחימאיר ואצ"ג. העם, ששימש כשופרו של מרכז הצה"ר בארץ ישראל, הופיע כיומון עד 7 באוגוסט 1931. הירדן החל לצאת לאור באפריל 1934 בעריכת בן-ציון נתניהו. סגנונו הבוטא של לויתן שבה את לבם של עורכי העיתונים הרוויזיוניסטים וביוולי 1929 החל לפרסם את כתבותיו בדאר היום. העיתון היה הראשון שייחד מדור לידיעות ספורט.³² תקופת פעילותו בעיתון נמשכה כארבע שנים (1929–1933). לעיתים פרסם מאמרים ארוכים בעמוד הראשון של העיתון ולעיתים קצרים, שנדחקו לעמודים הפנימיים. בראשית שנות השלושים כתב לויתן בעיקר נגד הספורט המעמדי ולא עסק בסוגיות פוליטיות הקשורות בתנועה הרוויזיוניסטית. עם זאת הוא תקף בחריפות את התאגדות הפועל, שלדבריו ניסתה לפלג את הספורט העברי בשם הספורט המעמדי,³³ ואת ההנהלה הציונית שלא תמכה מספיק במכבי בארץ ישראל.³⁴

ליפא לויתן פרסם טור בעיתון העם בכותרת "מפנקסו של ספורטאי". שמו נזכר במאמרי מערכת שונים של העיתון ולא מן הנמנע שהוא עצמו יזם את פרסום פעילותו הפוליטית.³⁵ הכותרת "מפנקסו של ספורטאי" מטעה כיוון שלויתן לא היה ספורטאי ולא כתב כספורטאי. ברוב הטורים הוא לא סקר בפרוטרוט את אירועי הספורט אלא הביע את עמדותיו בשאלת תפקידה הלאומי והערכי של תרבות הגוף. הטורים רוויים בדברי שבח למכבי ובביקורת לעגנית להפועל.

אופי הכתיבה ובמת הפרסומים מלמדים על תהליך ההקצנה הפוליטי שעבר. עם שובו של איתמר בן אב"י לכס העורך הראשי של דאר היום עבר לויתן לעיתון העם, ולאחר סגירתו כתב בחזית העם, שהחל לצאת לאור בינואר 1932. עורכי העיתון היו אחימאיר, ייבין, אצ"ג ויהושע ליכטר, שכינה עצמו "איש ברוריה". העיתון ביטא את הקו הקיצוני של האגף המקסימליסטי הארץ-ישראלי. אף שמאמריו של ז'בוטינסקי פורסמו בו בקביעות היה העיתון עצמאי ולא התחייב לצה"ר ולמוסדותיה.³⁶ כשהעמיקו חילוקי הדעות בין עורכי העיתון למנהיגי התנועה הרוויזיוניסטית, בעיקר על רקע סגנונו הבוטא, הוציאה לאור תנועת הצה"ר את היומון הירדן בעריכתו של בן ציון נתניהו, שהושק בירושלים ב-24 באפריל 1934. לויתן התמנה לכתב הספורטיבי של העיתון.

בהירדן שינה לויתן את שם הטור שלו מ"מפנקסו של ספורטאי" ל"מיומנו של ספורטאי" ולעיתים פרסם את רשימותיו גם תחת הכותרת "קראתי בעיתונים". נוסף על כך פרסם כתבות. תוכן המאמרים בשני הטורים ובכתבות האחרות לא השתנה: ביקורת על התאגדות הפועל, לעיתים ארסית מאוד, וידיעות ספורט מעטות מהעולם ומהארץ.

32 קאופמן, "ראשיתם".

33 ליפא לויתן, "הפועל", דאר היום, 13.11.1929 עמ' 3.

34 ליפא לויתן, "ההנהלה הציונית והספורט העברי", שם, 7.3.1930, עמ' 3; ליפא לויתן, "שיחה עם ד"ר רונפלד", שם, 16.4.1930, עמ' 2.

35 ללא שם, "מוקדש לליפא לויתן", שם, 18.4.1932, עמ' 5; אורי קיסרי, "הטרובדור של הספורט", שם, 4.11.1932, עמ' 2.

36 גבריאל צפרוני, "חזית העם: העיתון שרבים אהבו לשנוא", קשר, 2 (1987), עמ' 85–94.

לטוריו לא יועד עמוד קבוע אך הם השתרעו על חצי עמוד ולעיתים על עמוד. כשהחל לפרסם בעיתון **המשקיף**, בעיקר בשנות הארבעים, הוא לא זכה לטור נפרד משלו אך אופי מאמריו לא השתנה.

למרות ההזדהות הגוברת עם הרוויזיוניזם המקסימליסטי, המשיך לויתן לפרסם גם בעיתונות שהייתה מזוהה עם המחנה האזרחי ביישוב: **מכבי** (ביטאון הסתדרות מכבי, 1913–1936), **בוסתנאי** (שבועון של איכרי ארץ ישראל, 1929–1939), **היסוד** (עיתון חרדי, לאומי בלתי מפלגתי, 1930–1939) ו**ידיעות אחרונות** (עיתון יומי משנת 1939). חלק גדול מכתובתו פנה לילדים, כדי לקרבם לתפיסות לאומיות של הספורט. בין היתר פרסם **בכל-נוע** (דו שבועון מצויר, 1931–1934), **עיתוננו** (עיתון ילדים עצמאי, 1931–1937), **הד החנוך** (כתב עת דו-חודשי של הסתדרות המורים, 1927–2017), **עיתון מיוחד** (שבועון, 1933–1952), **שולמית** (דו-שבועון מצויר, 1935), **החיים הללו** (שבועון מצויר, 1935–1936). בשנות הארבעים התרכז לויתן בחיבור ספרים.³⁷

המאבק המעמדי

לויתן הזדהה עם עמדות מכבי העולמי להגשמת יעדים לאומיים, חינוכיים וביטחוניים. מכבי ארץ ישראל דבק בעמדה לאומית ניטרלית בשאלות פוליטיות-יישוביות בתחילת דרכו,³⁸ אולם בשל הפוליטיזציה הגוברת של הספורט בחברה היישובית נדחק לעמדה פוליטית וזוהה עם הימין האזרחי.³⁹ היריבות הספורטיבית בין מכבי להפועל שיקפה את היריבות האידאולוגית בין מחנה הפועלים למחנה האזרחי.

בשנות הארבעים התרחק מכבי ארץ ישראל מעמדותיו הניטרליות של מכבי העולמי. הזרם הציוני הכללי איבד מכוחו הפוליטי⁴⁰ ורוחות הפילוג החלו נושבות בהסתדרות הציונית. לצד הסוגיה המעמדית העמיקו המתחים בין המחנות בעקבות החרפת הסכסוך היהודי-ערבי בארץ ישראל וההתדרדרות במצבה של יהדות אירופה. על רקע התחזקות

37 ליפא לויתן, **ספרות הספורט בארץ ישראל**, תל אביב 1942; הנ"ל, **ביבליוגרפיה לתולדות הספורט בארץ ישראל**, תל אביב 1944; הנ"ל, **ביבליוגרפיה ספורטיבית 1943–1945**, תל אביב 1945; הנ"ל, **משחק הכדורגל**, תל אביב 1946; הנ"ל, **השחיין והמציל התל-אביבי: לזכר אריה כץ**, תל אביב 1946; הנ"ל, **ספרות ספורט עברית בגולה**, תל אביב 1947; הנ"ל, **ספרות הספורט בשנים 1945–1946**, תל אביב 1947.

38 יוסף יקותיאל, "איחוד הנוער העברי תחת 'מכבי'", 15.8.1923, ארכיון מכבי ע"ש יקותיאל, מכל 95, תיק 8-5; חיים קאופמן, "הפועל בתקופת המנדט 1923–1936", עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 1993.

39 אודי כרמי וענת קדרון, "הפוליטיזציה של הספורט הא-פוליטי בארץ ישראל", **מגמות**, נו, 1 (2021), עמ' 93–110.

40 נעמי שילוח, **מרכז הולך ונעלם: החוגים האזרחיים בארץ ישראל בשנות השלושים**, ירושלים 2003; אמיר גולדשטיין, "הציונות הכללית, המחנה האזרחי והסוגיה הדמוקרטית ליברלית", בתוך: אלון גל, גרשון בקון, משה ליסק ופנינה מורג טלמון (עורכים), **בדרך הדמוקרטיה: על המקורות ההיסטוריים של הדמוקרטיה הישראלית**, שדה בוקר 2012, עמ' 324–363.

התנועה הרוויזיוניסטית אירעו תקריות אלימות בין צעירי בית"ר לצעירי ההסתדרות. העימותים, שמקורם היה במאבקים בשאלת העבודה המאורגנת, גלשו לרחובות והובילו לאלימות.⁴¹ בשנת 1929 פרצו סכסוכים אלימים בפרדסי כפר סבא שנדרשה להם התערבות של המשטרה הבריטית.⁴²

ליתן הזדהה עם המוניזם הלאומי ותמך בהפעלת מנגנונים לדה-פוליטיזציה של הספורט. הוא לא ראה סתירה בין עמדותיו הימניות לחברותו בהסתדרות העובדים, אלא שהפוליטיזציה של החברה היישובית לא אפשרה הבחנות כאלה. המוטיב המרכזי בכתיבתו התמקד בחשיבותו הלאומית של הספורט. הוא לא השלים עם הקמת התאגדות הפועל כיוון שהיא "שברה את החזית המאוחדת של הספורט העברי". בשנת 1929 טען שהקמת הפועל נועדה לגייס את ציבור הפועלים, שלא בהכרח תמך ברעיון המעמדי "שרק מהצד הספורטיבי נמצאה הגישה אליהם".⁴³ כשסיקר אירועי ספורט של מכבי קרא "לכל הנוער העברי בלי הבדל מעמד ומפלגה לשוב לשורות 'מכבי' ולשים סוף להתפלגות".⁴⁴

לאחר שעבר לכתוב בהעם התבטא נגד הפועל בתוקפנות רבה יותר. הוא לא ניסה להסוות את עמדותיו הקיצוניות ולא העמיד פנים של עיתונאי אובייקטיבי, נע בקלילות בין סיקור אירוע, הבעת דעה והטלת אשמה ולעיתים קרובות חצה את גבולות הסיקור היבש, תיבל את מאמריו בדעות פוליטיות ולעג ליריביו. כתיבתו נגד התאגדות הפועל הגיעה לשיאים של תוקפנות בסוגיית ההשתתפות במשחקי המכביה, שהייתה אחת המחלוקות החריפות בין מכבי להפועל.⁴⁵ רבות נכתב על המחלוקת הזאת; כאן נסתפק רק בציון העובדה שהתאגדות הפועל לא השתתפה בשתי המכביות שהתקיימו בתקופת היישוב (במאוס 1932 ובאפריל 1935). סלע המחלוקת העיקרי היה דרישתה להיות שותפה מלאה בארגון המשחקים.

הדיווחים של ליתן על אירועי המכביה מדגימים כיצד הספורט שימש אותו להבעת עמדות פוליטיות קיצוניות. ליתן עמד בראש לשכת העיתונות של המכביה הראשונה ואולי משום כך לא פרסם אז מאמרים בעלי אופי פוליטי.⁴⁶ בתחילת מאוס 1932 פרסם

41 שביט, מרוב למדינה, עמ' 118-136; אניטה שפירא, המאבק הנכזב: עבודה עברית, 1929-1932, תל אביב 1977, עמ' 195-197, 199-206 (להלן: שפירא, המאבק).

42 שפירא, שם, עמ' 197; יהושע אופיר, ספר העובד הלאומי: תולדות תנועת העבודה הלאומית בארץ ישראל, תל אביב תשי"ט; שבתאי טבת, קנאת דוד: חיי בן גוריון, ירושלים תשס"ה, עמ' 556-568.

43 ליפא ליתן, "הפועל", דאר היום, 13.11.1929, עמ' 3.

44 הנ"ל, "נשף ספורטיבי", שם, 14.3.1930, עמ' 6.

45 חיים קאופמן, "העימות בתקופת המנדט בין התאגדות 'הפועל' ובין הסתדרות 'מכבי' בסוגיית ההשתתפות במכביות", בתנועה, ב, 3 (1994), עמ' 51-72; צבי צמרת, "המכביות: המשחקים האולימפיים של העם היהודי", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים, ירושלים 2003, עמ' 114-128; כרמי, העסקונה, עמ' 63.

46 ללא שם, "פינת המכביה", דאר היום, 25.3.1932, עמ' 4.

מאמר דעה ארוך בחזית העם ובו דיווח על כישלון המשא ומתן בין מכבי להפועל ותקף את ההנהלה הציונית על התערבותה בניסיונות להגיע להסכם. לויתן תקף את מבנה ההנהלה הציונית והציג את עמדות הזרם המקסימליסטי הרוויזיוניסטי בשאלת שותפותו של מחנה הימין בהנהלה הציונית. הוא הציג את ההנהלה הציונית, שנשלטה בידי מפא"י, כאויבת מכבי וכמי שססתה מהציונות "האמיתית", "שהרי ידוע שעד כמה שיגדל מחנה המכבים – תחזק הציונות האמיתית, זו של הרצל-נורדאו-ז'בוטינסקי. הקמת מחנה של נוער לאומי-שרירי, שיבה ל'יהדות השרירים' אשר נורדאו קרא לה, מטילה פחד על מוכרי הציונות, ויזעקו כולם לעמוד בפרץ".⁴⁷

בכתבה אחרת שהתפרסה על פני חמישה טורים, הוא התנגד לשותפות מחנה הימין בהנהלה הציונית. הוא תקף גם את הנהלת מכבי, שגילתה חולשה בהסכימה להשתתף בדיוני הפשרה של ההנהלה הציונית. לקראת המכביה השנייה התבטא בחריפות נגד השתתפות הפועל באירוע הדגל של מכבי: "הניסיונות להטביע את המכביה בים של דגלים אדומים [...] לא ניתן להם להניף את הדגל האדום [...] לא ניתן להם לחלל את החג הלאומי הנהדר, חג המכבים בדגליהם האדומים [...] לא ניתן!"⁴⁸ הדגל והמדים האדומים היו מוטיב חוזר בביקורות שמתח על הפועל:

הפועל המופיע כאן בארץ בהתחרויות לא רק בדגל האדום, אלא גם במכנסים ובגרביים אדומים (זכורה הופעתם הקונדסית במשחק כדורגל כשהם לבושים אדום מכף רגל ועד לקודקוד) מופיעים בחוץ לארץ תחת הדגל הלאומי ולבושים כחול לבן [...] במקום סחיטת הגרושים, הפנינגים והסנטים מהמוני היהודים התמימים החושבים שבכספם הם עוזרים להקמת ממלכת ישראל – שם יש לנהוג אחרת [...] אין אנו מתפלאים על הדריפרצופיות שלהם.⁴⁹

פלוגות הפועל, שהוקמו ב-1936 על בסיס אגודת-הסדרן, שימשו מטרה לביקורת חריפה של לויתן. הפלוגות היו מיליציה של ההסתדרות הכללית, שהתמחתה בספורט שימושי ובמאבק נגד הימין הרוויזיוניסטי. לויתן הטיף לחיזוק ענפי ספורט שימושיים (כרכיבה וכאגרוף), התורמים למאמץ הלאומי, אך הטיל דופי בפלוגות הפועל. יעקב ריפתין, מראשי הפלוגות, סיפר שהן קמו "על יסוד צבאי ומשמעת מוחלטת". הוא ראה בהן "מיליציה מעמדית", "ארגון לוחם שתפקידיו מלחמתיים".⁵⁰ לויתן זלזל בהן כיוון שסבר שהן הציגו חזות צבאית בשעה שרמתן הייתה חובבנית. את הטור "מיומנו של ספורטאי" שפרסם בחודש מאי 1938, הקדיש לחגיגות ההסתדרות שהתקיימו ב-1 במאי:

47 ליפא לויתן, "הפועל והמכביה", חזית העם, 11.3.1932, עמ' 5.

48 הנ"ל, "לא ניתן להניף את הדגל האדום במכביה", גזיר עיתון, א"ו, תיק 5.04/11.

49 הנ"ל, "קראתי בעיתונים", הירדן, 27.11.1936, עמ' 6.

50 יאיר שפגל, הצועד מול הזרם, יעקב ריפתין: ביוגרפיה, גבעת חביבה 2022, עמ' 60.

בחגה האדום שערכו אתמול המפא"ניקים באצטדיון המכביה הכתיר נמירובסקי (מרדכי נמיר, מזכיר מועצת פועלי תל-אביב), ממועצת הפועלים השמאליים, את פלוגות הפועל בתואר לא להם: "מגיני האומה". להעניק כבוד כזה לאי-אלו לא יוצלחים הן בספורט והן בתרגילי סדר ולא כל שכן בספורט המגן, להכתיר את פלוגות הפועל שאינן יכולות אף "לצעוד ברגל" כהוגן, בתואר חשוב כזה, זו חוצפה שאין כדוגמתה. אם אלה הם מגיני האומה [...] הרי איי ואבוי לאומה.⁵¹

בחודש נובמבר התחקה לזיתן אחר פעילות הפלוגות והציג אותן שוב כשלומיאליות:

פלוגות הפועל ערכו הבוקר תחרות בהליכה [...] צר היה לי לראות את הבחורים המסכנים, שההליכה הזאת הייתה בשבילם כקריעת ים סוף. אם כי המרחק לא היה רב, בסך הכול 12 קילומטר בערך, ואם כי הלכו בלי שום תחמושת, לבושים בגדים קלים מאוד – קשתה עליהם ההליכה והיו גם כאלה שלא הגיעו לקו הגמר. אחד אף התעלף בדרך. ובין אלה שהגיעו היו שהגיעו כשהם נתמכים בידי חבריהם ואף מי שהגיע בזחילה. וכולם מזיעים [...] נושמים בכבדות [...] נזחלים.⁵²

לזיתן, שמתח ביקורת על פלוגות הפועל, הטיף להקמת מסגרת לאומית דומה בהסתדרות מכבי. בשנת 1932 הוא ביקר באיטליה ובצ'כוסלובקיה וחזר נפעם מפעילות תנועות הבאלילה הפאשיסטית (באיטליה) והסוקול (בצ'כוסלובקיה) שמישמו את רעיון הספורט השימושי.⁵³ במאי 1939 נמנה עם התומכים בהקמת משמר המכבי, ארגון בעל אופי צבאי למחצה שפעל כזרוע ביטחונית-חינוכית עצמאית במרכז מכבי, במטרה לחזק את מעורבותו בתפקידים הביטחוניים ביישוב.⁵⁴ הרעיון להקים את המשמר עלה כבר ב-1933;⁵⁵ ב-1939 הוצגה הקמת המשמר כצורך לאומי שנבע מהמתיחות הביטחונית, אולם למעשה הייתה זו תגובה לתהליכים פוליטיים פנים-ישוביים: מצד אחד החרפת המתיחות בין חוגים אזוריים והסתדרותיים סביב שליטתה של ההסתדרות הכללית בארגון ההגנה, ומצד שני אכזבה ממדיניותה של ממשלת בריטניה בשאלת הסכסוך היהודי-ערבי.⁵⁶ מפקד המשמר היה אברהם תהומי, שהוביל את פרישת ארגון ב' מההגנה

51 ליפא לזיתן, "מיומנו של ספורטאי", הירדן, 27.5.1938, עמ' 6.

52 הנ"ל, "מיומנו של ספורטאי", שם, 12.11.1937, עמ' 8.

53 Patrizia Dogliani, "Propaganda and Youth", in: Richard James Boon Bosworth (ed.), *The Oxford Handbook of Fascism*, Oxford 2009, pp. 185–202; Anton Gajdoš et al., "The Essence of Gymnastics in Czechoslovakia, Czech and Slovak Republic (Celebrating 150 Years of Gymnastics)", *Sokol Slets*, 4, 3 (2012), pp. 73–82.

54 החלטת הוועידה הארצית של הסתדרות מכבי, ארכיון מכבי, מכל 94, תיק 5–32; החלטות המועצה הארצית של מכבי ארץ-ישראל מיום 28 באפריל 1939, ארכיון התק"ם חולדה, מכל 22 תיק 1.

55 "להקמת משמר המכבי", חזור 111/39, ארכיון מכבי, תיק 1–0125, עמ' 60.

56 דו"ח שהוגש לוועידת מכבי 1939, שם, מכל 250, תיק 8–0382, עמ' 36.

בשנת 1931. לויתן אמנם לא נמנה עם משמר המכבי, אבל קידם את הקמתו בהתלהבות: "המכבי כולו הוא משמר המכבי", כתב.⁵⁷

לא רק ההיבט המעמדי הטריד את לויתן. בתקופת המאורעות הוא גיבש עמדה עוינת כלפי שילובם של ערבים בספורט העברי, בעיקר בהפועל. כל עוד שותפו ערבים בענפי ספורט כאתלטיקה קלה, התעמלות וכדורגל, הוא נותר שווה נפש, אך הוא התנגד לשילובם בענפים שהייתה להם גרסה "שימושית" מחוץ לספורט, כקליעה ואגרוף. בתחרות אגרוף שנערכה בין מכבי להפועל בשנת 1937 בחיפה, שיתפה הפועל המקומית שני ספורטאים ערבים. לויתן מתח ביקורת על שיתופם: "באלו הימים, טרם צמח עשב על קברות צעירינו [...] אולי ימנע הפועל מללמד בוקס את חבריו הערבים [...] לכל הפחות באותם ימים טרם גמרו יתומי חללינו להגיד קדיש". הוא תקף את העיתון דבר, שחש כנראה אי נוחות מפרסום הידיעה וניסה להסוות את שיתופם של המתאגפים הערבים בשורות הפועל: "ה'דבר' גייר את הערבים חברי הפועל. שמו של יוסוף הוחלף ביוסף ושמו של מוסא אחמד במשה".⁵⁸

הסתדרות העובדים הכללית נגד ליפא לויתן

עד סוף שנת 1933 היה לויתן חבר בהסתדרות העובדים, כיוון שעבד בחברת החשמל. בראשית העשור היה מקובל השיוך הכפול למכבי ולהסתדרות. כמחצית מחברי מכבי נמנו עם ההסתדרות הכללית,⁵⁹ אלא שכתביה הנוקבת נגד התאגדות הפועל והרעיון המעמדי הייתה לצנינים בעיני חבריו לעבודה. ההסתדרות העובדים עמדה באותן שנים בליבו של מאבק בין תנועת הפועלים ובין התנועה הרוויזיוניסטית. המאבק התמקד בדרישה של צעירי בית"ר להתקבל לעבודה ללא תיווך לשכת העבודה של ההסתדרות ובהתנגדותה של התנועה הרוויזיוניסטית לשימוש בנשק השביתה במאבקים על תנאי עבודה.⁶⁰ בשנת 1930 נוסדו פלוגות העבודה של בית"ר במטרה לשלב את הפועל הרוויזיוניסטי בשוק העבודה ולהיאבק במונופול של תנועת הפועלים.⁶¹ בשתי שביתות גדולות שיזמה ההסתדרות נענו בחיוב חברי איגוד עובדי הצה"ר ובית"ר לבעלי המפעלים, החליפו את הפועלים השוכתים ועוררו תגרות אלימות.⁶²

על רקע האנטישמיות המתגברת באירופה ועלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה התעצם המאבק בין צעירי בית"ר לצעירי ההסתדרות על חלוקת סרטיפיקטים לעלייה

57 ליפא לויתן, פרוטוקול הוועידה הארצית, 5 בנובמבר 1939, שם, מכל 94, תיק 4-32-5

58 הנ"ל, "הפועל" מאמן את אגרופו של אחמד", הירדן, 5.2.1937, עמ' 8.

59 לויתן, ללא תאריך, אל צירי הוועידה הארצית של "מכבי", א"ו, תיק 1.10/5.

60 יעקב גורן, העימות הקובע: בין תנועת העבודה לתנועה הרביזיוניסטית בארץ ישראל 1925-1931, רמת אפעל תשמ"ו, עמ' 12.

61 אסתר שטיין-אשכנזי, "פלוגות העבודה של בית"ר (1931-1935)", קתדרה, 51 (1988), עמ' 148-172.

62 שוכמן, מה גרם לשביתת פרומין? ירושלים, נובמבר 1932; שפירא, המאבק, עמ' 198-200; אליעזר שוסטק (עורך), עשר שנות ההסתדרות, תל אביב 1946, עמ' 53-73.

ועל החרם על סחורות גרמניות.⁶³ אחד האירועים האלימים ביותר התקיים בשביעי של פסח תרצ"ג, 17 באפריל 1933. בסיומו של כינוס נוער בית"ר בתל אביב תוכנן מצעד ברחובות העיר. כשנודע בחוגי הפועלים על המצעד המתוכנן התארגנה הפגנת נגד שהידרדרה להשתוללות ונפצעו 24 מצועדי בית"ר.⁶⁴

ליפא לויתן בעת מאסרו בכלא עכו.
באדיבות מכון ז'בוטינסקי

אחד האנשים שנקלעו לזירת האירוע היה ליפא לויתן שבא לסקר את המצעד שבו השתתפו קבוצות ספורט של בית"ר ושל המכבי הצעיר. למחרת פרסם בדאר היום מאמר שכותרתו: "התנפלות דמים של ההסתדרות האדומה על תהלוכת בית"ר בתל-אביב [...] שחטו אותם! קוראים אנשי ההסתדרות – ילדות ונערים מוכים עד זוב דם [...] 'הפועל' תוקף בחמת רצח את צעירי בית"ר". הוא דיווח שבראש המפגינים עמדו מנהיגי מפא"י רב הוז, רוזה כהן ואחרים, שכינו את הילדים הצועדים "אנשי המדים החומים, מפרי שביטות פועלים, נושאי ההרס, הבוץ והדם בארץ ישראל החופשית, נאצים אנשי ז'בוטינסקי".⁶⁵ הבחירה לפרסם את המאמר בדאר היום, בעל התפוצה הרחבה יותר מזו של חזית העם הקיצוני, מלמדת על רצונו של ליפא לויתן לפנות לקהלים רחבים יותר בציבור ולהשפיע על עמדתם. אלא שהתיאור החד-צדדי וההשתלחות בהסתדרות עורר את זעמה של האחרונה. בבוקר יום שלישי, 25 באפריל 1933, כשהגיע למקום עבודתו בחברת החשמל, הבחין בכניסה לבניין במודעה גדולה שתלה ועד העובדים על לוח המודעות:

63 רובינסון, סערה, עמ' 32–50; אסתר שטיין-אשכנזי, בית"ר בארץ ישראל 1925–1947, ירושלים תשנ"ח, עמ' 104; אניטה שפירא, "הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באליםמות 1932–1935", בתוך: הנ"ל, הליכה על קו האופק, תל אביב תשמ"ח, עמ' 82–117. המאמר הופיע לראשונה בכתורת "הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באליםמות 1932–1935", הציונות, ה' (1978), עמ' 141–181 (להלן: שפירא, "הוויכוח").

64 שפירא, "הוויכוח", עמ' 92–95; גדעון ביגר ויעקב שביט, ההיסטוריה של תל-אביב 1909–1936, תל אביב 2001, עמ' 148; ללא שם, "יוסרו הבגדים הצואים, מדי היטלר מתוכנו – תבעה אתמול תל-אביב", דבר, 18.4.1933, עמ' 1 (להלן: ללא שם, "יוסרו הבגדים הצואים").

65 כתבנו המיוחד, דאר היום, 18.4.1933, עמ' 1.

"בישיבת הוועד מיום 24.4.1933 הוחלט, כדי למנוע בעד הוויכוחים וההתפרצויות לרגלי הדיכוי והפרובוקציות שהופצו בדפוס על ידי ליפא לויתן, לדרוש מכל עובדי החברה, לא לבוא עם הנ"ל בשום מגע ומשא. הוחלט כמו כן לאחוז באמצעים משפטיים של ההסתדרות כדי להוציאו מקרב ציבורינו".⁶⁶

קשה לדעת אם לויתן הופתע למראה המודעה שהתנוססה בלוח המודעות. מזה זמן חש עוינות מצד עמיתיו לעבודה. הם התרחקו ממנו ונמנעו משיחות פוליטיות עמו, שבדרך כלל הסתיימו בעימותים קולניים. "אני מכיר היטב את לויתן שהוא אוהב מאד פרסום ולכן מעולם אינני רוצה להיכנס איתו בשיחות", סיפר אחד העובדים.⁶⁷ עד מהרה נעשתה הכרזת החרם על לויתן ידיעה עיתונאית מרעישת, בעיקר בצד הימני של המפה, ולא מן הנמנע שלויתן עצמו תרם לפרסומה. על פי עדויות מאוחרות של מקורבים לתנועה הרוויזיוניסטית, האירוע שבשיעי של פסח השפיע על לויתן שקרע את הפנקס האדום, אף על פי שרצה להישאר חבר בהסתדרות העובדים.⁶⁸ החרמתו חיזקה את מעמדו הציבורי במחנה הרוויזיוניסטי כקורבן יושרתו המקצועית. לעמדה זו היו שותפים חברים רבים בתנועה הרוויזיוניסטית שחשו נרדפים על ידי תנועת העבודה.⁶⁹ סיקור החרם נע בין ביקורת על ההסתדרות הכללית כמשטר טוטליטרי להגחכת המעשה והצגתו כפעולה גלותית ארכאית. יוחנן פוגרבינסקי, עיתונאי חזית העם, קבע שהחרם על לויתן הוא חלק משיטה סדורה שנוקט היישוב נגד בעלי דעות עצמאיות:

במשך השנה הטילו חרם על תוצרת פרומין,⁷⁰ הטילו חרם על מאפייה של איש פשוט בפתח תקווה, והנה מטילים חרם על חבר בעבודה. והכל מפני שדעותיו אינן עולות בד בבד עם הדעות האדומות. חברינו לויתן, הננו יודעים שלא נפל רוח. הנך במערכה בחזית תכלת לבן. צעוד בדרך העולה למלכות ישראל באותו אומץ לב המציין אותך [...] האדומים מרגישים במפלתם, ולכן הם עושים שטויות.⁷¹

פוגרבינסקי הציג בצורה סאטירית את נוסח החרם שהוטל על לויתן:

כשספר ה"קפיטל" למרקס פתוח הוכרז החרם על ליפא לויתן: "בשם רוחו של מרקס, בשם הרבנות הראשית דק"ק (דקהילה קדושה) "ההסתדרות" ובשם בית הדין הוועד הכולל של פועלי החשמל אנו מטילים חרם על אותו בוקי סרוקי ביקי דכי

- 66 ללא שם, "חרם של פועלים כלפי ליפא לויתן", דאר היום, 3.5.1933, עמ' 4.
 67 פרוטוקול המשפט נגד ליפא לויתן, 23.6.1933, ארכיון חברת חשמל, תיק 14-2863.A.
 68 יהושע זליבנסקי, תל אבי – תל-אביב, תל אביב 1994, עמ' 98; משה בן זאב, בשולי העיתונות היומית, תל אביב תשמ"א, עמ' 52.
 69 אופירה גרויס קובלסקי, הצודקים והנרדפים: מיתולוגיה וסמלים של תנועת החרות 1948-1965, שדה בוקר 2009.
 70 אניטה שפירא, ברל: ביוגרפיה, תל אביב תשמ"א, עמ' 394; יצחק גרינברג, זלמן ארן: פוליטיקאי כאינטלקטואל, תל אביב תשע"ח, עמ' 56.
 71 יוחנן פוגרבינסקי, "על דא ועל הא", חזית העם, 5.5.1933, עמ' 2.

חשוכים דמתקרייא ליפא לויתן בעוון גלותו את מעשי הקדושים והטהורים מה"פועל" שהתנפלו על תהלוכת בית"ר. לפי החלטתו של בית הדין המרקסיסטי אין לבוא עם ליפא לויתן בכל משא ומתן [...] כל מי אשר יבוא במשא ומתן עם ליפא לויתן עלול להיענש בכרת, יכרתו ממנו את יום העבודה ויחשב כרביזיוניסט.⁷²

כתבה אחרת תיארה את ההסתדרות כארגון שהפר את זכויות הקניין של האדמו"ר ממונקטש:⁷³

האדמו"ר ממונקטש מוחה נגד ועד פועלי החשמל בתל-אביב שהחרים את ליפא לויתן בלי נטילת רשות ממנו. החרם – כך טוען האדמו"ר – הוא בזמן הזה פטנט שלי. רק אני משתמש בו. לא אסבול כל תחרות איתי מאיזה צד שהוא [...] לא רק הנאצים פורעים ביהודים ומחרמים אותם, אלא גם הסתדרות העובדים. המקרה האחרון בחברת החשמל בתל-אביב מבליט את הפרצוף הנאציסטי של הסתדרות העובדים כמו שהוא [...] לפיכך יצא צו מיוחד להרוג, לאבד ולהשמיד את כל ליפא לויתן נער זקן טף ונשים יום אחד, כלומר, לחדול לדבר איתו וכל העובר על הפקודה מות ימות.⁷⁴

ההשוואה לנאציזם הדהדה את הדימוי של הרוויזיוניסטים כפאשיסטים, שאותו טיפחו במחנה הפועלים. עיתונות הפועלים הטילה את האחריות להתפרצות האלימה על הבית"רים, שבחרו לצעוד במדים חומים שהזכירו את מדי הנאצים. העיתון דבר יצא בכותרת שקראה: "יוסרו הבגדים הצואים, מדי היטלר מתוכנו".⁷⁵ התקופה שבין אפריל לאוגוסט 1933 הייתה מתוחה מאוד ועמדה בסימן הבחירות לקונגרס הציוני ה-18. ברחוב היהודי שררה תחושה כי יש משקל פוליטי ניכר לתנועת העבודה ולרוויזיוניסטים, וכי הבחירות תכרענה את השליטה בתנועה הציונית.⁷⁶ בין אפריל ליוני באותה שנה התלקח מאבק עז והיו התפרצויות אלימות ברחובות. העיתונים משני צדי המתסר ניסו להשפיע על דעת הציבור באמצעות העצמת הפחד מפני הפאשיזם מצד אחד והבולשוויזם מצד שני. הוויכוח על הסכם ההעברה של רכוש יהודי מגרמניה הלהיט את האווירה.⁷⁷

72 שם.

73 האדמו"ר ממונקטש (חיים אלעזר שפירא, 1871–1937) נודע בהתנגדותו לציונות.

74 גזיר עיתון, ללא שם, "מחאת האדמו"ר ממונקטש", חזית העם, ל"ג בעומר תרצ"ג, 12.5.1933. ללא ציון עמוד, א"י, תיק 5.04/03.

75 ללא שם, "יוסרו הבגדים הצואים".

76 יעקב גולדשטיין ויעקב שבזי, ללא פשרות: הסכם בן גוריון וז'בוטינסקי וכישלונו 1934–1935, תל אביב 1979, עמ' 32 (להלן: גולדשטיין ושבזי, ללא פשרות).

77 אליהו בן אלישר, קשר ההשמדה: מדיניות החוץ של הרייך השלישי והיהודים 1933–1939, ירושלים 1978; דוד ישראלי, הרייך הגרמני וארץ ישראל: בעיות ארץ ישראל במדיניות הגרמנית בשנים 1889–1945, רמת גן תשל"ד, עמ' 106–113; Edwin Black, *The Transfer Agreement: The Dramatic Story of the Pact Between the Third Reich and Jewish Palestine*, Washington, D.C., 1999.

חזית העם יצא בחריפות נגד ההסכם בנימוק שניהול משא ומתן עם הנאצים הוא פשיטת רגל מוסרית. באפריל 1933 יצא חיים ארלוזורוב, מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, לגרמניה לצורך משא ומתן בנושא זה. ב־16 ביוני הוא נרצח בחוף ימה של תל אביב. תנועת הפועלים האשימה את ברית הבריונים ברצח וקשרה את המעשה להבעת התמיכה בטרור של אב"א אחימאיר במאמרו "מגילת הסיקריקין" משנת 1926.⁷⁸ שני אנשי התנועה הרוויזיוניסטית, אברהם סטבסקי וצבי רוזנבלט, נעצרו בחשד לרצח. אחימאיר נעצר בחשד לשידול לרצח. במהלך המשפט הוטחה ביקורת בעיתון **חזית העם**, בשל מסע התעמולה שניהל נגד ההסכם. העיתונאים יהושע ליכטר וליפא לויתן נעצרו והובאו לחקירה בשל קשריהם עם סטבסקי, שביקר במערכת העיתון לעיתים קרובות.⁷⁹ ב־8 ביוני 1934 זוכה רוזנבלט ואילו סטבסקי נידון לתלייה אך זוכה לאחר ערעור. הזיכוי לא מנע ממפלגות השמאל להמשיך ולתת פומבי לגרסה שהשניים אחראים לרצח.⁸⁰ בעקבות מעצרו של לויתן פנו עמיתיו לעבודה לוועד עובדי חברת החשמל ותבעו את עלבונה של ההסתדרות. ב־22 ביוני 1933 התקבלו שני מכתבים במזכירות הוועד הפועל של ההסתדרות מטעם ועד פועלי חברת חשמל. באחד נכתב כך: "הננו להעיר את תשומת לבכם לעובדא וכך במקור[ה] הבאה: ביום 19.6.1933 בשעה 5:30 אחא"צ התבטא ליפא לויתן בנוכחות חברינו לעבודה [...] כי 'כעת הגיע תורו של בן גוריון'. אנו מקווים שתגיבו על יחס מחפיר זה".⁸¹ במכתב השני הביע לויתן בפומבי את שביעות רצונו מהרצח: "א שיינע ריינע כפרה" (כפרה יפה וטהורה), אמר בידיש. "אנו דורשים מיד לקבוע משפט מיוחד ולתבוע את הוצאתו של לויתן מההסתדרות", חתמו המתלוננים את המכתב.⁸² בו ביום שיגרה ההסתדרות ללויתן זימון לדיון משפטי בתלונות וקבעה את מועדו לתאריך 25 ביוני 1933.⁸³ בדיון ישבו זיאמה אהרונוביץ' (זלמן ארן), מזכיר מועצת הפועלים של תל אביב, חיים קרונגולד וישראל גורפינקל (גורי), מראשי ההסתדרות ומפא"י. לויתן פנה לבית הדין בניסיון למנוע את פיטוריו: "לפי דעתי אפשר להיות רביזיוניסט בדעה וגם חבר הסתדרות. אין החלטה על הוצאת רביזיוניסטים מההסתדרות. עצם העובדה שהופעתי במשפט היא הוכחה שאינני מתנגד להסתדרות".⁸⁴

78 אבא אחימאיר, ברית הבריונים, ג, תל אביב 1972, עמ' 217–223; גולדשטיין ושביט, **ללא פשרות**, עמ' 26; דניאל פרידמן, **לפני המהפכה: משפט ופוליטיקה בעידן התמימות**, תל אביב 2015, עמ' 75.

79 **ללא שם**, "ביום ג' עצרו את ליכטר", **דאר היום**, 22.6.1933, עמ' לא ידוע, א"ו, תיק 5.04/03.

80 יעקב אחימאיר, **עד כאן: חיי בצילו של אב"א**, ירושלים תשפ"ד, עמ' 26.

81 ועד פועלי חברת חשמל אל הוועד הפועל של ההסתדרות העובדים בא"י, 21.6.1933, מכון לבון, חט' IV, 184/245.

82 נחמיה, בשם ועד פועלי חברת חשמל אל הוועד הפועל של ההסתדרות העובדים בא"י, 22.6.1933, שם, חט' IV, 184/245.

83 זימון למשפט, 22.6.1933, שם, חט' IV, 184/245.

84 עדות לויתן, 22.6.1933, שם, חט' IV, 184/245.

ב-31 ביולי 1933 פרסמו השופטים את גזר הדין: "להוציא את ליפא לויתן מההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ ישראל ומכל מוסדותיה".⁸⁵ פטורי לויתן מעבודתו בחברת החשמל קיפחו את מקור פרנסתו העיקרי, כיוון שעבודתו כעיתונאי נעשתה בהתנדבות או בשכר זעום בלבד. יוסף יקותיאל, הוגה רעיון המכביה והדמות הבכירה ביותר בספורט בארץ, שהיה חבר ההסתדרות, הפציר בחברת החשמל לחזור בה מהחלטתה:

לחמו נגזל ממנו אך ורק מפני שהעז להביע בגלוי את השקפותיו נגד הפירוד השולט בספורט העברי ונגד הרעה שיש לנהוג במעמדיות בספורט [...] פסק דין זה של חבר השופטים העליון של ההסתדרות העובדים ממריצנו עוד יותר לעמוד לימין חבר חסר הגנה, כי לעונש כזה יכול להיות צפוי כל אחד מחברי המכבי המתנכר – בתור שכזה – לאגוד הספורט המעמדי הפועל.⁸⁶

הפנייה נענתה בשלילה. "לא כדאי להתעסק עם ההסתדרות, לא כדאי להתעסק עם הפועל", סיכם לויתן במרירות.⁸⁷ אחרי המשפט נמנע לויתן מלפרסם כתבות בעיתונות, אך המשיך "לייצר חדשות". ב-9 בדצמבר 1933 התקיימה הפגנה בבית העם בתל אביב נגד הגבלות העלייה של השלטון הבריטי ו"אזלת ידה של ההנהלה הציונית". הצעדה לאחר העצרת יצאה משליטה כשמפגינים יידו אבנים בשוטרים הבריטים והסתיימה בפציעתם של 16 איש ובהם ליפא לויתן. בדאר היום מיהרו לציין שלויתן "נכח במקום ואמר להגיש עזרה לאחד הפצועים, והופל באלות שוטרים בראשו ובלי הכרה הובל להדסה".⁸⁸ בדבר הדגישו שמדובר היה בהפגנה קטנה של 25 מאנשי בית"ר ותיארו בפירוט את פגיעת המפגינים בשוטרים היהודים שפיזרו אותם. לויתן הוצג כקורבן ליידיזם "אבנים שהומטרו מעל הגגות על השוטרים ופגעו גם באנשים מן הקהל".⁸⁹

מעורבותו של לויתן בחוגים הרוויזיוניסטים לכדה את תשומת לבם של השלטונות הבריטים. ביוני 1938 עצרה אותו המשטרה הבריטית וכלאה אותו בכלא עכו למשך עשרה חודשים, על סמך התקנות לשעת חירום למניעת פשעים. הבשורה על שחרורו באפריל 1939, שהפיץ כנראה הוא עצמו, פורסמה בהרחבה במאמרי העיתונות הארצית והיהודית בשפות זרות.⁹⁰ כעבור שנתיים שב לויתן לכותרות בשל פרשה שכונתה "פרשת קיבוץ עין-השופט".

85 פסק דין, 31.7.1933, ארכיון חברת חשמל, תיק 14-A2863.

86 יוסף יקותיאל ויעקב סגל אל' שפירא, חברת החשמל, 22.8.1933, א"ו, תיק 5.04/16.

87 ליפא לויתן, "קראתי בעיתונים", הירדן, 8.1.1937, עמ' 4.

88 ללא שם, "תהלוכת דמים בתל-אביב", דאר היום, 10.12.1933, עמ' 1; "הנוער הישראלי חי!", חזית העם, 13.12.1933, עמ' 1.

89 ללא שם, "הפגנת רביזיוניסטים בתל-אביב", דבר, 10.12.1933, עמ' 1.

90 ללא שם, "שחרור ממחנות אסירים", דבר, 21.4.1939, עמ' 6; מ' קיפניס, "פארטרעטען" (דיוקנות),

היינט, ווארשא, 134, 13.6.1939, Palestine Illustrated; [no author name], "Mr. Lippa Levitan", News, 12.5.1939.

פרשת קיבוץ עין-השופט

באוקטובר 1941 שוב עמד לויתן במרכז של שערורייה ציבורית שהייתה קשורה באופן עקיף להיותו עיתונאי. בערב יום שישי, 10 באוקטובר, הגיעו לויתן ורעייתו מרים לקיבוץ עין-השופט של השומר הצעיר. איש הביטחון של הקיבוץ, שהופתע מביקורם הלא צפוי של האורחים תיאר את חשדותיו: "היה זה קצת תמוה – ללא התקשרות והודעה מוקדמת כך יופיע אדם אצלנו ואף יתכוון להישאר לשבת".⁹¹ מדוע הגיע לויתן לעין השופט ללא תיאום? האם ההתגרות בשנואי נפשו תוכננה מראש? שאלות אלה נותרו ללא מענה גם אחרי השערורייה שעורר גירושו מהקיבוץ. לויתן הפך את הסיפור לאירוע ציבורי שנועד ללבות שנאה לתנועת השומר הצעיר. העיתון **הבקר** העמיד במרכז סיקורו את דברי אשתו של לויתן ולא את דבריו של ליפא, שהיה דמות שנויה במחלוקת. את תיאור הגירוש של מרים פרסם תחת הכותרת "האישה שהופקרה לסכנות הלילה". בתיאור קורע-לב תיארה את הגירוש: "הורידו אותנו בכביש, בשרה פתוח והאוטו נסע תכף, מבלי שהנוטרים אמרו לנו היכן אנו נמצאים. היה חושך צלמות ולא יכולנו להבחין בדרך שהיא לא הייתה מוכרת לנו. תעינו בדרכים, ולפתע ראינו עצמנו בכפר ערבי, כלבים התנפלו עלינו. לחמנו בכלבים, אגב נסיגה מהכפר. את החלחלה שעברה בגופי לא אשכח. רק לפנות בוקר הגענו למושב יוקנעם, שבורים ורצוצים".⁹²

"הקול הנשי המופקר" במרכז הסיקור הכתים את אנשי עין-השופט. בלחץ הציבור הוקמה ועדת חקירה לאומית ובראשה עמדו יצחק בן-צבי, חבר הנהלת הוועד הלאומי מטעם מפא"י, וזלמן שרגא, חבר ההנהלה ומנהל המחלקה לעיתונות והסברה, איש הפועל המזרחי. עיתוני המחנה האזרחי דרשו לראות בפרשה מקרה בוחן ליחסה של ההסתדרות לאנשי הימין, ותבעו לגנות את השומר הצעיר כתנועה לא לאומית.⁹³ **המשקיף** הרוויזיוניסטי הביע עמדה חריפה על הטיפול בפרשה:

שערוריית עין השופט לא תטושטש! [...] לא ניתן להשכיח את שערוריית עין השופט נדאג לכך שהיא תיוודע במלוא תפארתה הסוציאליסטית לציוני הגולה לאותם יהודים באמריקה שאינם יודעים עדיין איזה ילדי חמד נשלחו על ידם לארץ כחלוצים לאומיים כביכול [...] ורואים יהודים מסוימים כאויבים בנפש שמותר להפקירם ללילה פלשתינאי באזור שומם.⁹⁴

91 רשימותיו של דב ורדי, בארכיון עין השופט, 22.3.2014. ראו מאוצרות ארכיון עין השופט, פרשת לויתן, einhashofet.blogspot.com

92 ללא שם, "האשה שהופקרה לסכנות הלילה בסביבה זרה מספרת כיצד גורשה מן הקבוץ", **הבקר**, 19.10.1941, עמ' 4.

93 "עוד על פרשת עין השופט", **הבקר**, 20.10.1941, עמ' 1; "לפרצופה של מועצת ההסתדרות השמאלית", **המשקיף**, 21.10.1941, עמ' 2; ללא שם, "היחס כלפי ליפא לויתן ואשתו 'מתנגד לכל מידה יהודית-אנושית'", **הבקר**, 16.12.1941, עמ' 2.

94 ללא שם, "שערוריית עין השופט לא תטושטש!", **המשקיף**, 12.11.1941, עמ' 1.

בדצמבר פורסמו מסקנות ועדת החקירה.⁹⁵ חברי הוועדה הביעו זעזוע מהיחס לזוג המגורש,⁹⁶ אבל את האשמה הטילו על אנשי ה"הגנה" ובמיוחד על יהושע גלוברמן, מפקד קורס ה"הגנה" בג'וערה הסמוכה, שהורה לסלק את לויתן בגלל חשש ביטחוני.⁹⁷ פקודתו של גלוברמן נבעה מחשד שמדובר במרגל בשירות המודיעין האנגלי. הבריטים ניסו לעצור את הפעילות המחתרתית של ה"הגנה" באמצעות פשיטות על בסיס האימונים בג'וערה ובחיפושים אחר נשק בקיבוצים בעזרת מלשינים יהודים.⁹⁸ אלא שהפרשה סירבה לדעוך. המשקיף דחה את הניסיון להסיט את הדיון הציבורי בהתנכלות הפוליטית בתירוץ של ענייני ביטחון, והדגיש את העמדה של אנשי הקיבוץ כ"מעשה שהוא בניגוד לכל מידה אנושית ויהודית".⁹⁹

סיכום

המקרה של ליפא לויתן הוצג במאמר כדוגמה לעיתונאי שזוהה עם מחנה פוליטי והשתמש בבמה הפוליטית כדי להפיק חדשות. בחירתו בעיתונות הרוויזיוניסטית נבעה מהזדהות אידיאולוגית עם עמדות התנועה. לויתן לא התפרנס מהעיתונות; שכרו היחיד היה הסיפוק שבכתיבה.¹⁰⁰ עד דצמבר 1933 עבד כקורא מונים בחברת החשמל. תפקיד אפרורי זה עמד בניגוד גמור ללהט שאפיין את מאמריו ולסערות שהללו עוררו. לויתן יזם אירועים ודיווח עליהם לאחר מעשה. התייצבותו במרכזם גבתה ממנו מחיר כבד: הוא הושמץ, הוחרם, פוטר ואף נאסר; אלא שעונשים אלה לא ריפו את ידיו. אדרבה, הוא היה ער לכוחה של התקשורת ולעניין הציבורי שעוררה העוינות כלפיו. לויתן הצליח להפוך את ההתנכלויות כלפיו לחדשות מרתקות המגייסות לצדו ציבור המתנגד לשלטון מפא"י. הפרטים שפורסמו עליו והמהירות שבה הגיעו לעיתונים מעלים חשד שהתגרוריותו היו חלק מאסטרטגיה עיתונאית מתוככמת.

רוב מאמריו לא עסקו בספורט כשלעצמו; הספורט נועד להעביר מסרים פוליטיים. הוא לא הבדיל בין ספורט "טהור" לספורט שימושי; שניהם נועדו למלא משימה לאומית, ואת תמיכתו בבית"ר יש לראות כחלק מהתפיסה הרוויזיוניסטית שגרסה כי ספורט הוא חלק מהכשרה צבאית.¹⁰¹ ברוח האנטי-סוציאליסטית יש לבחון גם את לעגו של לויתן

95 ללא שם, "מעשה בניגוד לכל מידה יהודית", הארץ, 16.12.1941 עמ' 2.

96 מסקנות הוועדה, 8.12.1941, אצ"מ, תיק 1/1032J.

97 אלי צור, נופי האשליה: מפ"ם 1948-1954, שדה בוקר 1998, עמ' 24-34; טל אלמליח, אנשי האתמול: הקבוץ הארצי – השומר הצעיר ומפ"ם, 1977-1956, שדה בוקר 2018, עמ' 31-40.

98 יהודה סלוצקי, ספר תולדות ההגנה, ג, חלק ראשון, תל אביב תשל"ג, עמ' 120-132.

99 ללא שם, "הנהלת הוועה"ל מגנה את המעשה שהוא בניגוד לכל מידה יהודית ואנושית", המשקיף, 16.12.1941, עמ' 4.

100 גראור, עיתונות, עמ' 65-66.

101 שלמה רזניק, "אגודת הספורט בית"ר: ספורט ופוליטיקה בחברה מפולגת", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט במאה העשרים, ירושלים תשס"ג, עמ' 161-181.

לצעידתן המקרטעת של פלוגות הפועל. באותה נשימה יש להבין את סלידתו מהמדים האדומים של ספורטאי הפועל ומדגלם האדום, שייצגו את העדפת המעמד על פני הלאום.

ביבליוגרפיה

מקורות

- בן אב"י, איתמר, "דאר היום ב7000 העתקות", דאר היום, 27.9.1928, עמ' 4.
- "יהודי נאסר על יד הכותל המערבי לפני תום התפילה", דאר היום, 3.10.1930, עמ' 1.
- כתבנו המיוחד, דאר היום, 18.4.1933, עמ' 1.
- לויתן, ליפא, "הפועל", דאר היום, 13.11.1929, עמ' 3.
- , "ההנהלה הציונית והספורט העברי", דאר היום, 7.3.1930, עמ' 3.
- , "שיחה עם ד"ר רוזנפלד", דאר היום, 16.4.1930, עמ' 2.
- , "הפועל", דאר היום, 13.11.1929, עמ' 3.
- , "נשף ספורטיבי", דאר היום, 14.3.1930, עמ' 6.
- , "הפועל והמכביה", חזית העם, 11.3.1932, עמ' 5.
- , "מיומנו של ספורטאי", הירדן, 27.5.1938, עמ' 6.
- , "מיומנו של ספורטאי", הירדן, 12.11.1937, עמ' 8.
- , "הפועל" מאמן את אגרופו של אחמד", הירדן, 5.2.1937, עמ' 8.
- , "קראתי בעיתונים", הירדן, 27.11.1936, עמ' 6.
- , "קראתי בעיתונים", הירדן, 8.1.1937, עמ' 4.
- , ספרות הספורט בארץ ישראל, תל אביב 1942.
- , ביבליוגרפיה לתולדות הספורט בארץ ישראל, תל אביב 1944.
- , ביבליוגרפיה ספורטיבית 1943-1945, תל אביב 1945.
- , משחק הכדורגל, תל אביב 1946.
- , השחיין והמציל התל-אביבי: לזכר אריה כץ, תל אביב 1946.
- , ספרות ספורט עברית בגולה, תל אביב 1947.
- , ספרות הספורט בשנים 1945-1946, תל אביב 1947.
- "לפרצופה של מועצת ההסתדרות השמאלית", המשקיף, 21.10.1941, עמ' 2.
- "הנוער הישראלי חי!", חזית העם, 13.12.1933, עמ' 1.
- "עוד על פרשת עין השופט", הבקר, 20.10.1941, עמ' 1.
- פוגרבינסקי, יוחנן, "על דא ועל הא", חזית העם, 5.5.1933, עמ' 2.
- קיסרי, אורי, "הטרובדור של הספורט", דאר היום, 4.11.1932, עמ' 2.
- קיפניס, מ', "פארטרעטען" (דיוקנות), היינט, ווארשא, 13.6.1939, 134.
- שוכמן, ישראל, מה גרם לשביתת פרומין? ירושלים: ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל, מועצת פועלי ירושלים, ירושלים נובמבר 1932.
- שוסטק, אליעזר (עורך), עשר שנות ההסתדרות, תל אביב 1946.
- ללא שם, "האשה שהופקדה לסכנות-הלילה בסביבה זרה מספרת כיצד גורשה מן הקבוץ", הבקר, 19.10.1941, עמ' 4.
- ללא שם, "הנהלת הועה"ל מגנה את המעשה 'שהוא בניגוד לכל מידה יהודית ואנושית'", המשקיף, 16.12.1941, עמ' 4.
- ללא שם, "הפגנת רביוניסטים בתל-אביב", דבר, 10.12.1933, עמ' 1.
- ללא שם, "חרם של פועלים כלפי ליפא לויתן", דאר היום, 3.5.1933, עמ' 4.
- ללא שם, "יוסרו הבגדים הצואים, מדי היטלר מתוכנו – תבעה אתמול תל-אביב", דבר, 18.4.1933, עמ' 1.
- ללא שם, "היחס כלפי ליפא לויתן ואשתו 'מתנגד לכל מידה יהודית-אנושית'", הבקר, 16.12.1941, עמ' 2.

- ללא שם, "מוקדש לליפא לויתן", דאר היום, 18.4.1932, עמ' 5.
- ללא שם, "מעשה בניגוד לכל מידה יהודית", הארץ, 16.12.1941, עמ' 2.
- ללא שם, "פינת המכביה", דאר היום, 25.3.1932, עמ' 4.
- ללא שם, "שחרור ממחנות אסירים", דבר, 21.4.1939, עמ' 6.
- ללא שם, "שערוריית עין השופט לא תטושטש!", המשקיף, 12.11.1941, עמ' 1.
- ללא שם, "תהלוכת דמים בתל-אביב", דאר היום, 10.12.1933, עמ' 1.

[no author name], "Mr. Lipa Levitan", *Palestine Illustrated News*, 12.5.1939.

מחקרים

- אביב, יוני, "אב"א אחימאיר והרביזיוניזם המקסימליסטי בתנועה הרביזיוניסטית", עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, 2008.
- , "מאבק על השפעה בעיתונות מפלגתית: אב"א אחימאיר וזאב ז'בוטינסקי בעיתון דאר היום", קשר, 37 (2008), עמ' 98-93.
- אבן, אפרים, "העיתונות הרביזיוניסטית בארץ ישראל (1926-1934)", בתוך: יוסף קיסטר (עורך), ספר השנה של העורכים והעיתונאים בכתבי העת בישראל, תשנ"א-תשנ"ב (1992), תל אביב 1992, עמ' 301-316.
- אופיר, יהושע, ספר העובר הלאומי: תולדות תנועת העבודה הלאומית בארץ ישראל, תל אביב תשי"ט.
- אחימאיר, אבא, ברית הבריונים, ג, תל אביב 1972.
- אחימאיר, יוסף ושצקי שמואל, הננו סיקריקים: עדויות ומסמכים על ברית הבריונים, תל אביב תשל"ח.
- אחימאיר, יעקב, עד כאן, חיי בצילו של אב"א, ירושלים תשפ"ד.
- אלידע, עוזי, "דאר היום הרוויזיוניסטי: לתולדותיה של פרשה עיתונאית מרתקת", קשר, 17 (1995), עמ' 73-86.
- , "מעיתון מסחרי לעיתון מפלגתי, העברת דאר-היום לידי הרוויזיוניסטים 1928-1929", קשר, 24 (1998), עמ' 68-75.
- , "עיתונות הסנסציה בארץ-ישראל", בתוך: דן כספי ויחיאל לימור (עורכים), אמצעי תקשורת המונים בישראל, תל אביב 1998, עמ' 111-123.
- , "בין סנסציה לפוליטיקה: העיתון דאר היום ומאורעות 1929", קשר, 34 (2006), עמ' 105-114.
- , "אב"א אחימאיר משרטט את פני העיתונות העברית בתקופת המנדט", קשר, 59 (2022), עמ' 148-163.
- אלמליח, טל, אנשי האתמול: הקבוצה הארצי - השומר הצעיר ומפ"ם, 1956-1977, שדה בוקר 2018.
- ביגר, גרעון ויעקב שביט, ההיסטוריה של תל-אביב 1909-1936, תל אביב 2001.
- בן אלישר, אליהו, קשר ההשמדה: מדיניות החוץ של הרייך השלישי והיהודים 1933-1939, ירושלים 1978.
- בן זאב, משה, בשולי העיתונות היומית, תל אביב תשמ"א.
- בן פורת, אמיר, "ישראל שפה קשה, אך כדורגל דיברו כולם", עיונים בתקומת ישראל, 20 (2010), עמ' 144-168.
- גולדשטיין, אמיר, "הציונות הכללית, המחנה האזרחי והסוגיה הדמוקרטית ליברלית", בתוך: אלון גל, גרשון בקון, משה ליסק, פנינה מורג טלמון (עורכים), בדרך הדמוקרטיה, על המקורות ההיסטוריים של הדמוקרטיה הישראלית, שדה בוקר 2012, עמ' 324-363.
- גולדשטיין, יעקב ויעקב שביט, ללא פשרות: הסכם בן גוריון-ז'בוטינסקי וכישלוננו 1934-1935, תל אביב 1979.
- גורן, יעקב, העימות הקובע: בין תנועת העבודה לתנועה הרביזיוניסטית בארץ ישראל 1925-1931, רמת אפעל תשמ"ו.
- גינזור, פנחס, "לבטים ומאבקים בדאר היום הרוויזיוניסטי", בתוך: אבי בראלי ופנחס גינזור (עורכים), עיונים בתקומת ישראל: איש בסער, באר שבע 2004, עמ' 325-343.

גראור, מינה, עיתונות ומפלגה: קשרי גומלין בין המפלגה הרביזיוניסטית לעיתונות, ירושלים תשס"ב. גרויס קובלסקי, אופירה, הצורקים והנדרפים: מיתולוגיה וסמלים של תנועת החרות 1948–1965, שדה בוקר 2009.

גרינברג, יצחק, זלמן ארן: פוליטיקאי כאינטלקטואל, תל אביב תשע"ח. הלר, יוסף, "ה'מוניזם של המטרה' או 'המוניזם של האמצעים'? המחלוקת הפוליטית בין זאב ז'בוטינסקי לבין אב"א אחימאיר 1928–1933", ציון, נב, ג (1987), עמ' 315–369.

זליבנסקי, יהושע, תל אבי – תל-אביב, תל אביב 1994. חגי, חיים, "שום מחשבה על הנזק שהם עושים לענף שלהם": התפתחות העיסוק העיתונאי והשיח המקצועי בעיתונות הספורט", מסגרות מדיה, 20 (2021), עמ' 82–84.

טבת, שבתאי, קנאת דוד: חיי בן גוריון, ירושלים תשס"ה. כספי, דן ויחיאל לימור, המתווכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948–1990, תל אביב 1992. ישראלי, דוד, הרייך הגרמני וארץ ישראל: בעיות ארץ ישראל במדיניות הגרמנית בשנים 1889–1945, רמת גן תשל"ד.

כרמי, אורי, העסקונות: עלייתה ושקיעתה של עילית עסקני הספורט בישראל, 1951–1996, נתניה 2019. --, "שולחן ערוך" ספורטיבי", בתנועה, יב, 4 (2020), עמ' 533–552. כרמי אורי וענת קדרון, "הפוליטיזציה של הספורט הא-פוליטי בארץ ישראל", מגמות, נו, 1 (2021), עמ' 93–110.

לימור, יחיאל, "מלחמת המו"לים בראשית ימיה של העיתונות בארץ ישראל", קשר, 18 (1995), עמ' 6–12. מילקוב, חיים, "העיתונות הרביזיוניסטית בתקופת המאנדאט – קווים לדמותה", האומה, ג (ספטמבר 1982), עמ' 220–227.

סלוצקי, יהודה, ספר תולדות ההגנה, ג, חלק ראשון, תל אביב תשל"ג. פרי, יורם, "רקוריאם לדבר שאיננו: הערכה מחודשת של העיתונות המפלגתית בישראל", קשר, 25 (1999), עמ' 28–40.

פרידמן, דניאל, לפני המהפכה: משפט ופוליטיקה בעידן התמימות, תל אביב 2015. צור, אלי, נופי האשליה: מפ"ם 1948–1954, שדה בוקר 1998. צחור, זאב, "בין פוליטיקה לאקדמיה", בתוך: יחיעם וייץ (עורך), בין חזון לרוויזיה: מאה שנות היסטוריוגרפיה ציונית, ירושלים 1997, עמ' 209–218.

צמרת, צבי, "המכביות: המשחקים האולימפיים של העם היהודי", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים, ירושלים 2003, עמ' 114–128.

צפרוני, גבריאל, "חזית העם: העיתון שרבים אהבו לשנוא", קשר, 2 (1987), עמ' 85–94. קאופמן, חיים, "הפועל בתקופת המנדט 1923–1936", עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 1993. --, "העימות בתקופת המנדט בין התאגדות 'הפועל' ובין הסתדרות 'מכבי' בסוגית ההשתתפות במכביות", בתנועה, ב, 3 (1994), עמ' 51–72.

--, "ראשיתם של דיווחי הספורט בעיתונות העברית המנדטורית", בתנועה, ד, 1 (תשנ"ז), עמ' 59–80. --, "חלפו ימי 'הפיפט-פיפט'?", פנים, 25 (2003), עמ' 10–16.

--, "מכבי מול הפועל, היווצרותו של הפילוג הפוליטי בספורט הארץ-ישראלי", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים (עידן 22), ירושלים 2002, עמ' 89–112.

רובינסון, רינת-יה, סערה מסייעת: התנועה הרביזיוניסטית בשנים 1925–1940, ירושלים 2010. רוזנפלד, שלום, "שברי ראי הקסם שבו השתקפו כיסופי הגאולה", האומה, 14 (תש"ס), עמ' 78–85. רוזניק, שלמה, "אגודת הספורט בית"ד: ספורט ופוליטיקה בחברה מפולגת", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), תרבות הגוף והספורט במאה העשרים, ירושלים תשס"ג, עמ' 161–181.

שביט, יעקב, מרוב למדינה – התנועה הרביזיוניסטית: התוכנית ההתיישבותית והרעיון החברתי, תל אביב 1978.

- שטיין-אשכנזי, אסתר, "פלוגות העבודה של בית"ר (1931-1935)", *קתדרה*, 51 (1989), עמ' 148-172.
- , בית"ר בארץ ישראל 1925-1947, ירושלים תשנ"ח.
- שילוח, נעמי, *מרכז הולך ונעלם: החוגים האזרחיים בארץ ישראל בשנות השלושים*, ירושלים 2003.
- שפיגל, יאיר, *הצועד מול הזרם, יעקב ריפתין: ביוגרפיה, גבעת חביבה* 2022.
- שפירא, אניטה, *המאבק הנכזב: עבודה עברית, 1929-1939*, תל אביב 1977.
- , *הליכה על קו האופק*, תל אביב תשמ"ח.
- תדהר, דוד, "אלכסנדר אלכסנדרוני", בתוך: הנ"ל (עורך), *האנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובונים, כרך ח*, תל אביב 1957, עמ' 3164.
- תומר, חנוך, "עלייתם ונפילתם של כתבי העת הספורטיביים בארץ-ישראל ובמדינת ישראל", *קשר*, 58 (2022), עמ' 181-204.

- Black Edwin, *The Transfer Agreement: The Dramatic Story of the Pact Between the Third Reich and Jewish Palestine*, Washington, D.C., 1999.
- Dogliani Patrizia, "Propaganda and Youth", in: Richard James Boon Bosworth (ed.), *The Oxford Handbook of Fascism*, Oxford 2009, pp. 185-202.
- Gajdoš, Anton, Marie Provaznikova, Karel Bednar and Stephen J. Banjak, "The Essence of Gymnastics in Czechoslovakia, Czech and Slovak Republic (Celebrating 150 years of gymnastics)", *Sokol Slets*, 4, 3 (2012), pp. 73-82.
- Gruweis-Kovalsky, Ofira, "The Revisionist Movement and the British Mandate for Palestine", *Israel Studies*, 26, 3 (2021), pp. 179-195.